

Úmluvy Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí (Istanbulská úmluva): Otázky a odpovědi

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Násilí páchané na ženách je strukturálním a celosvětovým jevem, který nezná žádné sociální, ekonomické či národní hranice. Představuje vážné porušení lidských práv a často zůstává nepotrestáno. Každý den jsou v Evropě ženy psychicky a fyzicky zneužívány v „bezpečí“ svého vlastního domova, jsou pronásledovány, obtěžovány, znásilňovány, mrzačeny, nuceny svou rodinou k uzavření manželství nebo jsou proti své vůli sterilizovány. Příklady násilí na ženách jsou nekonečné a obětí je nespočet. Národní a evropské průzkumy a osvětové kampaně ukázaly, že je domácí a sexuální násilí rozšířené. Různá odhalení v rámci hnutí #MeToo po celé Evropě upozornila na četnost sexuálního zneužívání žen a na to, jak obtížné pro ženy je na toto chování upozornit. Mnoho žen se příliš bojí nebo se stydí vyhledat pomoc. Čas od času za své mlčení zaplatí svým životem. A ty, které se nebojí promluvit, nejsou vždy vyslyšeny. Domácí násilí je další až příliš častou formou násilí, která postihuje převážně ženy, ale také muže, děti a starší osoby. Jen málo pachatelů je postaveno před soud, a ještě méně odsouzeno.

■ Rada Evropy si je vědoma své vedoucí role v oblasti ochrany lidských práv, a proto přijala Úmluvu o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí (známá jako Istanbulská úmluva). Istanbulská úmluva je všeobecně uznávána jako nejrozsáhlejší právní nástroj k předcházení a potírání násilí na ženách a domácímu násilí, přičemž toto násilí pojímá jako porušení lidských práv. Od roku 2011, kdy byla úmluva otevřena k podpisu, získala významnou podporu na všech úrovních – od národních, regionálních a místních orgánů, od veřejnosti, od parlamentů, od dalších národních, regionálních a mezinárodních organizací pro lidská práva, od organizací občanské společnosti, od médií a akademické obce. Úmluva rovněž získala různá národní a mezinárodní ocenění za svou vizi týkající se ochrany žen a dívek před násilím.

■ Úmluva vstoupila v platnost v roce 2014, pouze tři roky po svém sjednání, což ukazuje jednak na to, že členské státy potřebují mít právně závaznou smlouvu jako vodítko při svém úsilí skoncovat s genderově podmíněným násilím, a dále to svědčí o jejich politické podpoře principů a hodnot, jež jsou v této úmluvě zakotveny.

■ Navzdory jasně stanoveným cílům úmluvy, závažnosti tohoto jevu a jeho dopadu na oběti a celou společnost jsme svědky toho, že několik náboženských a ultrakonzervativních skupin v posledních letech rozšiřuje zkreslený obraz o úmluvě, zejména ohledně pojmu „gender“, který je v textu obsažen. Na tyto nepravdy se musí poukazovat a musí se proti nim bojovat zdůrazněním cílů Istanbulské úmluvy – odstranit násilí na ženách a chránit lidská práva žen.

JAKÉ JSOU CÍLE ISTANBULSKÉ ÚMLUVY?

■ Skoncovat s násilím páchaným na ženách a domácím násilím musí být důležitým politickým cílem každé vlády, která je odhodlána chránit lidská práva všech osob. Mnoho členských států Rady Evropy zavedlo v posledních 30 letech spoustu důležitých opatření. Přesto stávající právní předpisy častou nejsou dostatečně vymáhány, služby pro pomoc obětem jsou stále nedostatečné nebo jsou podfinancovány, a nadále přetrvávají sexistické názory. Kromě toho se velmi liší právní předpisy a dostupná pomoc v jednotlivých zemích, což s sebou přináší i velké rozdíly v poskytované ochraně.

■ Istanbulská úmluva požaduje po vládách, které ji ratifikovaly, aby přijaly komplexní soubor opatření k řešení všech forem násilí páchaného na ženách a domácího násilí. Cílem každého ustanovení úmluvy je zabránit násilí, pomoci obětem a zajistit, aby byli pachatelé spravedlivě stíháni. Úmluva požaduje trestní a právní postih za různé formy násilí na ženách, například za domácí násilí, pronásledování (tzv. stalking), sexuální obtěžování a psychické násilí. Pokud se násilí na ženách pojmenuje a bude jasně označeno, že se jedná o trestný čin, pomůže to tento jev vymýtit.

■ Vypracování úmluvy, která obsahuje soubor právně závazných norem pro větší ochranu a pomoc, je důležitým krokem na cestě ke komplexnímu a sjednocenému řešení, které zajistí všem ženám život bez násilí.

JAKÁ JE PŘIDANÁ HODNOTA ISTANBULSKÉ ÚMLUVY?

■ Úmluva jasně uvádí, že násilí na ženách a domácí násilí nelze nadále považovat za věc soukromou, ale že státy mají povinnost zajistit, prostřednictvím své komplexní a integrované politiky, prevenci násilí, ochranu obětí a potrestání pachatelů. Přijetím úmluvy vzniká vládám závazek změnit své zákony, zavést konkrétní opatření a vyčlenit zdroje k zajištění nulové tolerance násilí na ženách a domácího násilí. Prevence a potírání tohoto násilí již není otázkou dobré vůle, nýbrž právně závaznou povinností. Tato skutečnost pomůže obětem v celé Evropě a v dalších zemích.

■ Kromě právních povinností také tato úmluva vysílá důležitý politický signál celé společnosti, že násilí na ženách a domácí násilí jsou nepřijatelné. Jejím cílem je poukázat na situaci mnoha žen a dívek, jež zažívají násilí, šířit osvětu a postupně měnit vnímání tohoto násilí.

VZTAHUJE SE ISTANBULSKÁ ÚMLUVA POUZE NA ŽENY?

■ Ne. Úmluva se vztahuje hlavně na ženy, protože se zaměřuje na formy násilí, které se mohou týkat pouze žen (nucené potraty, mrzačení ženských genitálií) nebo které se dotýkají mnohem častěji žen než mužů (sexuální násilí a znásilnění, nebezpečné pronásledování, sexuální obtěžování, domácí násilí, nucené uzavírání manželství, nucená sterilizace). Tyto formy násilí vyplývají z nerovného poměru síly mezi muži a ženami a jsou důsledkem diskriminace žen.

■ Nicméně některé formy násilí, na které se tato úmluva vztahuje, se rovněž týkají mužů, jako domácí násilí a nucený sňatek, i když se týkají méně mužů než žen, a zároveň se mužů méně často týkají závažné formy tohoto násilí. Úmluva si tuto skutečnost uvědomuje a vyzývá členské státy, aby její ustanovení uplatňovaly na všechny oběti domácího násilí včetně mužů, dětí a starších osob. Jednotlivé státy se mohou rozhodnout, zda budou tuto úmluvu uplatňovat i na tyto oběti domácího násilí.

PROČ SE V ISTANBULSKÉ ÚMLUVĚ HOVOŘÍ O GENDEROVÉ POVAZE NÁSILÍ NA ŽENÁCH A DOMÁČÍHO NÁSILÍ?

■ V úmluvě se hovoří o „genderové“ povaze nebo o „genderově podmíněném násilí“ na ženách, protože se jedná o formy násilí, které jsou namířeny proti ženám, protože jsou ženy, a/nebo které se jich týkají neúměrně více (viz výše). Pokud tedy chceme bojovat proti násilí na ženách a domácímu násilí, musíme se zabývat otázkami rovnoprávnosti žen a mužů.

■ Úmluva proto zasazuje vymýcení násilí na ženách a domácího násilí do kontextu dosažení rovnoprávnosti žen a mužů de jure i de facto. Preambule úmluvy uznává systémovou povahu tohoto násilí, které je současně příčinou i důsledkem nerovného poměru síly mezi ženami a muži a které brání úplné emancipaci žen.

■ Istanbulská úmluva se nesnaží „zrušit rozdíly“ mezi ženami a muži a ani netvrdí, že ženy a muži jsou nebo by měli být „stejní“. Úmluva však vyžaduje, aby se pracovalo na vyvracení názoru, že ženy jsou mužům podřadné. Předsudky, stereotypy, zvyky a tradice jsou totiž v různých situacích stále příznivěji nastaveny pro muže, například v soukromém a veřejném životě, v politice, v práci, ve vzdělávacích systémech, při nahlašování trestných činů policii nebo u soudu. O to těžší je pro ženy promluvit o násilí, se kterým se osobně setkaly, a domoci se svých práv.

PROČ JE V ISTANBULSKÉ ÚMLUVĚ UVEDENA DEFINICE „GENDERU“?

■ Úmluva zasazuje povinnost předcházet násilí na ženách a bojovat proti němu do širšího rámce, kterým je dosažení rovnosti žen a mužů. Autoři a autorky úmluvy proto zkoumají otázku vztahů mezi ženami a muži, jejich role a charakteristiky ve společnosti, a proto pro ně bylo důležité uvést definici pojmu „gender“. Význam tohoto termínu nespočívá v nahrazení pojmu „pohlaví“, či slov „ženy“ a „muži“, ale ve zdůraznění, v jak velkém rozsahu nerovnosti, stereotypy a – následně – násilí nevznikají z biologických rozdílů, ale spíše z představy společnosti o tom, jaké ženy a muži jsou a měli by být.

■ Článek 3 písm. c) vysvětluje, že pro účely úmluvy pojem „gender“ znamená „společensky ustanovená role, chování, jednání a vlastnosti, které daná společnost pokládá za odpovídající pro ženy a muže“. Výzkum ukázal, že některé role nebo stereotypy opakovaně vedou k nežádoucím nebo škodlivému chování, a přispívají tak k tomu, že násilí páchané na ženách se jeví jako přijatelné. V zájmu prevence násilí proto článek 12 odst. 1 stanoví obecnou povinnost vymýtit předsudky, zvyky, tradice a další praktiky, jež jsou založeny na předpokladu podřadnosti žen anebo na stereotypním pojmání rolí žen a mužů. Naopak pochopení vlivu těchto předsudků, zvyků a tradic umožní vládám přijmout „genderové“ nahlížení na násilí, jak je požadováno úmluvou.

■ Definování pojmu „gender“ také pomáhá pochopit definici „genderově podmíněného násilí na ženách“, které znamená „násilí namířené proti ženě proto, že je žena, nebo které postihuje ženy nepoměrně více“, jak je stanoveno v článku 3 písm. d).

■ Toto není poprvé, kdy se v mezinárodním právním dokumentu objevilo slovo „gender“. Nicméně potíže s přeložením slova „gender“ a jeho odlišením od slova „pohlaví“ v jazycích, které nemají přesnou obdobu slova „gender“, byly někdy zneužity k podněcování sporů ohledně úmluvy a jejích dopadů. Tyto potíže se nesmí stát záminkou k odmítnutí úmluvy nebo překážkou jejího naplnění; úmluva nepožaduje upravení vnitrostátních právních řádů tak, aby začlenily pojem „gender“, ale používá tento pojem k vysvětlení smyslu opatření, která po státech žádá přijmout a naplňovat. Úmluva již byla ratifikována a uplatňována v zemích, jejichž jazyky nemají přesnou obdobu slova „gender“ (zmíněné jazyky patřily do různých jazykových skupin, jako germánské, románské a slovanské), aniž by to vedlo ke sporům..

OHROZÍ RODINU, KDYŽ BUDOU MÍT ŽENY VĚTŠÍ PRÁVA?

■ Cílem úmluvy není zasahovat do rodinného života nebo do rodinných struktur, stejně tak úmluva ani neobsahuje definici „rodiny“ a nepropaguje nějaký typ rodinného soužití. Úmluva vyžaduje, aby vlády zajistily bezpečnost obětí, kterým doma hrozí násilí nebo tuto hrozbu představují jejich rodinní příslušníci, manželé či manželky či partneři a partnerky, což bohužel představuje nejčastější formu násilí.

■ Jelikož posláním úmluvy je bojovat proti násilí na ženách a domácímu násilí bez ohledu na místo, na kterém k němu dochází, její působnost se neomezuje pouze na sezdané páry, které uzavřeny manželství, ale vztahuje se na všechny páry, nehledě na to, zda uzavřeli manželství či zda jsou stejného nebo jiného pohlaví. Z její ochrany nejsou vyloučeny žádné skupiny obětí, ať už na základě svého rodinného stavu nebo z jakéhokoli jiného diskriminačního důvodu, na který se úmluva vztahuje.

■ Úmluva se snaží nabídnout bezpečí, ochranu a podporu každému jednotlivci, který ve svém vztahu čelí násilí, a dále se úmluva snaží nabídnout šanci, že bude moci začít nový život bez násilí. To je obzvláště důležité, pokud se situace dotýká i dětí, protože být svědkem domácího násilí je také velmi poškozující. Děti si za této situace odnášení doživotní následky, také z tohoto důvodu úmluva dává přednost bezpečnosti dítěte před právem rodičů na osobní péči dítěte v rodině, která je násilím poznamenána. Istanbulská úmluva nezpochybňuje přínosy střídavé péče, ale snaží se zajistit, aby kontakt s dítětem neohrozil práva a bezpečnost obětí a dětí. Opravdovou hrozbou pro rodiny je samotné násilí a nikoli opatření na ochranu a pomoc obětem.

CO ŘÍKÁ ISTANBULSKÁ ÚMLUVA O GENDEROVÝCH STEREOTYPECH A VZDĚLÁVÁNÍ?

■ Opakování genderových stereotypů ve vzdělání znamená omezení rozvoje přirozených talentů a schopností dívek a chlapců, omezení výběru jejich škol a budoucího povolání, a také omezení jejich životních příležitostí. Vzdělání, kterého se dětem dostane, výrazně ovlivňuje, jak děti vnímají samy sebe, své spolužáky, a jak se chovají k osobám opačného pohlaví. Nic z toho, co je vyučováno ve vzdělávacích zařízeních nesmí v žádném případě vést mladou generaci k přesvědčení, že genderově podmíněná diskriminace a násilí na ženách jsou přijatelné.

■ Z tohoto důvodu se Istanbulská úmluva snaží pomocí vzdělávání podporovat hodnoty rovnoprávnosti žen a mužů, vzájemný respekt a nenásilné chování v mezilidských vztazích, nestereotypní genderové role, právo na osobní integritu a osvětu o genderově podmíněném násilí a potřebě s ním bojovat (článek 14). Pokud se děti budou o těchto hodnotách učit, pomůže jim to stát se respektujícími a demokratickými občany a občankami. Nebude to mít vliv na jejich sexuální orientaci nebo genderovou identitu.

■ Autoři a autorky úmluvy toto považují za důležitý aspekt prevence násilí na ženách, protože postoje, přesvědčení a vzorce chování se formují již v raném věku. Výuka těchto hodnot ve formálních i neformálních vzdělávacích systémech může hodně přispět k nepřijatelnosti násilí páchaného na ženách. Článek 14 nabízí stranám a státům největší možnou flexibilitu, protože nechává na jejich vlastním uvážení, v jaké chvíli a jakým způsobem mají tuto výuku poskytovat.

■ Odstranění genderových stereotypů neznamená zrušení všech tradic a zvyků. Přenášení zvyků nebo přesvědčení z generace na generaci je důležité při formování naší identity. Nicméně některé zvyky a zavedená praxe jsou pro ženy škodlivé a mohou je vystavit riziku násilí. Cílem proto musí být odbourávání výše uvedených stereotypů týkajících se žen a mužů, jež ospravedlňují tyto škodlivé tradice. Nejde o to, aby „se chlapci oblékali nebo si hráli jako děvčata“ a naopak, ale jde o to zajistit, aby ženy a dívky byly ve svých vlastních rodinách v bezpečí.

JAKÝM ZPŮSOBEM SE ISTANBULSKÁ ÚMLUVA VZTAHUJE K OTÁZKÁM SEXUÁLNÍ ORIENTACE A GENDEROVÉ IDENTITY?

■ Istanbulská úmluva nestanoví nové standardy v oblasti genderové identity a sexuální orientace, a to ani v oblasti právního uznání párů stejného pohlaví.

■ Zásada spočívající ve zákazu jakékoli diskriminace založené na genderové identitě nebo sexuální orientaci vychází z právních závazků, které byly převzaty z jiných právních dokumentů. Tím je na prvním místě Evropská úmluva o lidských právech (článek 14 zákaz diskriminace; Protokol č. 12) a judikatura Evropského soudu pro lidská práva (viz např. *Oliari proti Itálii*, 2015, *Ratzenböck a Seydl proti Rakousku*, 2017), a také *Doporučení Rec (2010) 5 Výboru ministrů Rady Evropy členským státům o opatřeních pro boj s diskriminací z důvodu sexuální orientace nebo genderové identity*.

■ Istanbulská úmluva zakazuje diskriminaci na základě různých důvodů, včetně z důvodu genderové identity a sexuální orientace (článek 4 odstavec 3). Cílem je zajistit ochranu a podporu všem obětem násilí neohledně na jakýkoli jejich charakteristický rys. Uplatňování ustanovení úmluvy bez jakékoli diskriminace na základě genderové identity by například znamenalo zajistit, že genderová identita transsexuálů jim nebude bránit v získání pomoci a ochrany, které jsou zaručeny v případě domácího násilí, sexuálního násilí, znásilnění nebo vynuceného sňatku. Totéž platí pro ženy ve stejnopohlavních vztazích, takže všechny ženy, včetně lesbických, bisexuálních a transsexuálních žen, mají například přístup k azylovým domům, které poskytují útočiště pro oběti domácího násilí, a právo na život bez násilí. To se také může týkat homosexuálních mužů, kteří jsou obětí domácího násilí.

JE ČAS UKONČIT SPEKULACE A DEZINFORMACE O ISTANBULSKÉ ÚMLUVĚ

■ Istanbulská úmluva nemá žádné skryté významy či postranní úmysly. Je výsledkem dlouhých jednání, která umožnila a přijmout úmluvu dosažením shody mezi všemi členskými státy Rady Evropy. Úmluva je založena na vyzkoušených a ověřených politikách a právních předpisech, které přinesly pozitivní výsledky na úrovni členských států.

■ Její cíle jsou jasně stanoveny v článku 1: prevence násilí na ženách a domácího násilí, ochrana žen proti těmto formám násilí a stíhání pachatelů. K dosažení těchto cílů je nezbytné se zaměřit na hlavní příčinu tohoto násilí, tedy na nerovné postavení žen a mužů v naší společnosti. Z tohoto důvodu úmluva obsahuje několik ustanovení, která zpochybňují přetrvávající představy o podřadném postavení žen vůči mužům a o rolích a chování, jež náleží ženám a mužům v jejich soukromém i veřejném životě.

■ Z tohoto pohledu se Istanbulská úmluva nesnaží prosazovat program, který by nějakým způsobem „ohrožoval“ společenské uspořádání a hodnoty naší společnosti. Nevnučuje ženám či mužům žádné životní volby. Každý se může svobodně rozhodnout, zda chce pečovat o své děti či rodiče, nebo zda si zvolí skvělou kariéru – úmluva nikoho nenutí přijmout určitý životní styl. Na druhou stranu se však úmluva jasně staví proti snahám:

- ▶ odkázání žen a mužů na jejich tradiční role, a tím omezení jejich osobní rozvoj, perspektivy jejich vzdělání, jejich profesní rozvoj a obecně, možnosti jejich životního naplnění;
- ▶ ospravedlňování a udržování patriarchátu, historického poměru moci mezi muži a ženami, jakož i sexistického chování, které brání dosažení pokroku v oblasti rovnosti žen a mužů;
- ▶ odmítání myšlenky, že ženy mají právo na život bez násilí.

BÝT SMLUVNÍ STRANOU ISTANBULSKÉ ÚMLUVY: SPOLEČNĚ K VYMÝCENÍ NÁSILÍ NA ŽENÁCH

— Pozitivní dopad Istanbulské úmluvy na život žen se již nyní projevuje po celé Evropě. Když jsou vlády vyzvány, aby předcházely násilí páchanému na ženách, aby chránily a podporovaly oběti a trestaly pachatele násilí v rámci všestranného úsilí o skoncování s tímto násilím, vrací se ženským obětem zpět jejich důstojnost, což je hodnota podle Evropské úmluvy o lidských právech prvořadá (Y.Y. proti Turecku, 2015). A také kroky na ochranu základních lidských práv žen se z oblasti charity přesouvají do středu státní politiky.

— Istanbulská úmluva byla impulsem a vedla k provedení významných změn v právních předpisech, k vytvoření nových a lepších služeb pro oběti, k vyčlenění zdrojů a k zintenzivnění úsilí v oblasti vzdělávání. Připomeňme si několik konkrétních příkladů ze zemí, které úmluvu provádějí: přijetí právních předpisů zakotvujících nové definice pronásledování (stalking) a sexuálního obtěžování; změna definice znásilnění, která již není založena na prokázání použití síly, ale na nevyjádření souhlasu; vytvoření koordinovaného systému na pomoc obětem na místní úrovni, kdy jsou oběti po nahlášení svého případu nasměrovány na tým odborníků z různých oblastí, který jim zajistí podporu; vytvoření národních linek tísňového volání s nepřetržitým provozem (24 h denně a 7 dnů v týdnu), které ženám poradí, kde najdou nejbližší poradenské služby; vytvoření přístřešků pomocí veřejných prostředků v oblastech, kde doposud neexistovaly; zařazení otázky násilí na ženách do vzdělávacích programů různých vysokoškolských oborů (právo, lékařství, ošetrovatelství, psychologie, sociální studia atd.); poskytování zvláštních vzdělávacích kurzů pro soudce, státní zástupce a právníky s cílem zlepšit přístup žen k ochraně a k opravným prostředkům.

— Obecněji pak Istanbulská úmluva vytvořila dynamiku podporující pozitivní vývoj politiky, služeb a vnímání v oblasti násilí, které ženy a dívky zažívají, a rovněž dynamiku v oblasti různých možností jejich podpory a posílení jejich nezávislosti. Všechny dotčené složky na všech úrovních (policejní orgány, sociální odbory, poradenské služby, služby pomoci aj.) pociťují tento nový elán a konstatují zvýšené povědomí o tomto problému násilí. Je třeba skutečně jednat. Vymýcení násilí na ženách by mělo být společným cílem nás všech.

Istanbulská úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí : prevencí násilí, ochranou jeho obětí a stíháním pachatelů řeší uvedené závažné typy porušování lidských práv.

www.coe.int/conventionviolence
conventionviolence@coe.int

www.coe.int

Rada Evropy je čelnou organizací pro lidská práva na evropském kontinentě. Sdružuje 47 států, včetně 28 členských států Evropské unie. Všechny členské státy Rady Evropy se přihlásily k Evropské úmluvě pro lidská práva, dohodě uzavřené s cílem ochrany lidských práv, demokracie a právního státu. Nad dodržováním Úmluvy v jednotlivých členských státech bdí Evropský soud pro lidská práva.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE